

УДК 343.21

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.267491>

В. І. Борисов,

докт. юрид. наук, проф., радник при дирекції Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України; професор кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ 2001 РОКУ: ХРОНІКИ ПІДГОТОВКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ

Дослідження підготовки та прийняття Кримінального кодексу України 2001 року має пізнавальне значення для сучасного покоління вітчизняної юридичної спільноти, оскільки саме на тепер в Україні Робочою групою з питань розвитку кримінального права (затверджена Указом Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 р.) розробляється новий Кримінальний кодекс України. Автор поставив собі за мету показати наскільки відповідальним, складним та напруженим є процес опрацювання нормативно-правового акту кодифікованого рівня. Робота над проектом КК 2001 р. тривала понад 8 років, до його розробки були залучені найбільш кваліфіковані спеціалісти-практики, провідні науковці, викладачі вузів, працівники апарату Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України, і, звичайно, народні депутати України, які й прийняли його 5 квітня 2001 р. Кодекс також отримав позитивну міжнародно-експертну оцінку. КК України 2001 р. – це фактично перший фундаментальний нормативно-правовий акт, що став знаменною подією в розбудові України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. У статті визначенні основні етапи роботи над Кодексом, що пов'язані з утвердженням концептуальних положень та розробкою на їх основі нормативно-правового матеріалу, приведенням законопроекту у відповідність до Конституції України 1996 р. та загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, процедурою його прийняття Верховною Радою України. За підрахунками автора всього було підготовлено робочою групою 10 редакцій Кодексу, кожна з яких була предметом прискіпливого обговорення. Зроблено висновок щодо значення КК 2001 р. у становленні України.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, законодавство про кримінальну відповідальність, проект Кримінального кодексу України, концептуальні положення, правова реформа, норма кримінального закону.

Чинний КК України був прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. і набрав чинності з 1 вересня 2001 р. Цим подіям передувала напружена робота над проектом Кодексу робочої групи з провідних учених і практиків, що здійснювалася у період з 1992 по 2001 рр. Умовно її можна поділити на 3 етапи: 1. Утвердження основних концептуальних положень нового КК та підготовка законопроекту до розгляду Верховною Радою України; 2. Приведення проекту КК України у відповідність до Конституції України та загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права; 3. Завершальний етап: парламентські читання та прийняття Кримінального кодексу України.

Перший етап. Утвердження основних концептуальних положень нового КК та підготовка законопроекту до розгляду Верховною Радою України.

Нормативно-правовою підставою щодо забезпечення потреби незалежної України у формуванні концептуально нового законодавства стала постанова Президії Верховної Ради України від 31 жовтня 1991 р. № 1759–XII «Про підготовку проектів законодавчих актів України», якою було доручено Кабінету Міністрів України організувати підготовку кодексів, основоположних для держави, в їх числі Кримінального кодексу України¹. 24 березня 1992 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 176-р були створені робочі групи з підготовки законопроектів та затверджені їх керівники, зокрема, керівником *групи з підготовки проекту КК України* було затверджено

В. В. Дацюка (на той час Генеральний прокурор України), його заступником – В. Я. Тація (ректора Національної юридичної академії України, тепер – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). Керівникам робочих груп було доручено організувати роботу з опрацювання

¹ Про підготовку проектів законодавчих актів України: Постанова Президії ВР України від 31 жовтня 1991 р. № 1759-XII. *ВВР України*. 1991. № 52, ст. 780.

законопроектів та сформувати склади груп з найбільш кваліфікованих спеціалістів-практиків, наукових працівників, викладачів вузів.

Будучи ініціатором розробки базових для держави нормативно-правових актів, Верховна Рада постійно звертала увагу на необхідність прискорення роботи над проектами нових кодексів. Уже 28 квітня 1992 р. Верховна Рада України в Постанові «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні», спеціально звернула увагу на необхідність проведення інтенсивної роботи по підготовці з подальшим прийняттям низки важливих для держави кодексів, в їх числі і Кримінального кодексу України². Наполегливі заклики Верховної Ради знайшли належне розуміння та підтримку провідних науковців України та їх творчих об'єднань. 18 вересня 1992 р. Відділенням кримінально-правових наук Академії правових наук України (що на той час функціонувала як громадське об'єднання науковців) та фахівцями, рекомендованими до робочої групи Кабінету Міністрів, була проведена розширена нарада науковців України та представників практичних установ, на якій обговорені основні положення концепції проекту КК³ та сформовані додаткові групи підтримки з підготовки окремих його складових (розділів, статей). Надалі, 20 жовтня 1992 р. розпорядженням Віце-прем'єр-міністра України вже офіційно було затверджено склад робочої групи з 27 осіб щодо підготовки проекту КК України. До групи увійшли провідні фахівці з кримінального права: 15 професорів і докторів наук, представники Адміністрації Президента України та Кабінету Міністрів України, Секретаріату Верховної Ради України, Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України. На підставі цього розпорядження 21–22 грудня 1992 р. на всеукраїнській конференції у м. Харкові була схвалена концепція майбутнього КК України.

² Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 № 2296-ХІІ. *ВВР України*. 1992, № 30. Ст. 426.

³ Пояснювальна записка до проекту Кримінального кодексу України, підготовленого робочою групою Кабінету Міністрів України. *Українське право*, 1997. Число 2(7). С. 127.

Надалі, у результаті інтенсивної роботи до 1 грудня 1993 р. було підготовлено *першу* редакцію проєкту КК України⁴, який було надано для ознайомлення до Верховної Ради України та Міністерства юстиції України. У подальшому члени робочої групи з підготовки законопроєкту обговорили його в Харкові з науковцями вищих навчальних і наукових закладів та представниками правоохоронних органів на науково-практичній конференції. Загалом конференцією було схвалено проєкт цього нормативно-правового акту. За результатами обговорення проєкт КК було доопрацьовано і, фактично, як *друга* його редакція, розмножено за допомогою Української правничої фундації та надіслано Генеральною прокуратурою України в березні 1994 р. до Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховного Суду України, Вищого арбітражного суду України, Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України. Також законопроєкт було спрямовано юридичним факультетам університетів України, вищим навчальним закладам Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України, Інституту держави і права НАН України. До кінця травня 1994 р. робочою групою були одержані відгуки на проєкт КК від більш ніж 140 установ центральної та місцевої влади, судових та правоохоронних органів. Пропозиції та зауваження надіслали також навчальні й наукові юридичні заклади України. Практично у всіх відгуках було дано високу оцінку підготовленому проєкту КК України.

Тут варто зазначити, що паралельно та з деяким випередженням, групою науковців на чолі з професором В. М. Смітєнком та під організаційним керівництвом Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку і боротьби зі злочинністю розроблявся ще один (альтернативний) проєкт КК України. Саме роботу над цим проєктом, його перший варіант було розглянуто 16 вересня 1993 р. Президією Верховної Ради України, яка взяла проєкт до відома та відзначила позитивну роботу,

⁴ Там само. С. 128.

проведену Комісією разом з авторським колективом. У той же час Президією було вказано на необхідність продовження роботи щодо доопрацювання цього проєкту та доручено комісіям Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби зі злочинністю і у питаннях законодавства і законності проаналізувати й заслухати на спільному засіданні питання про стан роботи над проєктом і можливість узгодження його з проєктом, що розроблявся за дорученням Кабінету Міністрів України. Стосовно позначеного була прийнята Постанова № 3439-ХІІ⁵. Керуючись цими настановами, розробники зазначеного варіанту нормативно-правового акту вже восени 1993 р. організували обговорення його в наукових колах і серед практичних працівників. Проєкт, однак, на цих обговореннях отримав різко негативні відгуки⁶. Оцінюючи таке ставлення до альтернативного проєкту необхідно зауважити, що його розробники по суті поставили під сумнів основні положення доктрини кримінального права, зокрема, фундаментальні принципи, вихідні інститути, загальне поняття злочину⁷, що на той час становлення національного права поділялося абсолютною більшістю провідних науковців. Ними у своїй діяльності керувалися також законодавці, судді та працівники правоохоронних органів України. Можливо саме тому, з дещо некоректних міркувань щодо захисту саме свого проєкту, Комісією Верховної Ради України з питань правопорядку і боротьби зі злочинністю за підписом її Голови Я. Ю. Кондратьєва було надано негативний відгук на проєкт КК України, підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України. Вочевидь, що така відкрита підтримка Комісії Верховної Ради України власного проєкту надала можливість розробникам альтернативного нормативно-правового акту продовжувати роботу з подальшим уточненням

⁵ Перший проєкт Кримінального кодексу незалежної України (1992–1998рр.): хрестоматія / за заг. ред. В. В. Кузнецова; укладачі: Сийплові М. В., Ступник Я. В., Нестерова І. А.; автор передмови Сийплові М. В.; автор біографічного нариса Кузнецов В. В. Ужгород: РІК-У. 2022. С.9.

⁶ Зазначена Пояснювальна записка. С. 128.

⁷ Приміром, загальне поняття «злочин» замінене на «карне діяння»; останнє поділено на «кримінальний проступок», «провинність», «кривду», «злочин» (у першому варіанті); здійснена відмова від ознаки «суспільна небезпечність»; суб'єктом карного діяння запропоновано визнавати також «юридичну особу».

та удосконаленням його положень, що, однак, не змінювало по суті основні концептуальні положення цього проєкту.

Варто зазначити, що підсумкові негативні висновки щодо проєкту робочої групи Кабінету Міністрів України містилися також у трьох відгуках практичних відомств (із більш ніж 140): прокуратур Чернігівської і Кіровоградської областей та арбітражного суду Житомирської області. Однак ознайомлення з цими відгуками засвідчило лише про необхідність уточнення та корегування окремих положень проєкту робочої групи Кабінету Міністрів України, а тому достатніх підстав для загальної негативної оцінки вони не давали.

Усі зауваження, одержані на проєкт робочої групи Кабінету Міністрів України, були приведені в єдину систему за розділами та статтями, що давало можливість їх аналізу в систематизованому вигляді. У червні 1994 р. були підтверджені повноваження керівників робочої групи В. В. Дацюка та В. Я. Тація, що було необхідним для організації подальшої роботи над проєктом (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 1994 р. № 466-р)⁸. У результаті подальшої активної роботи було доопрацьовано й надано для обговорення на пленарному засіданні робочої групи, що відбулося 30–31 серпня 1994 р., *третю* редакцію проєкту. Одноставно було прийнято рішення про те, що в такому вигляді проєкт може бути внесений (фактично удруге) до Верховної Ради України.

12 вересня 1994 р. проєкт було надано Кабінету Міністрів України, який 19 жовтня 1994 р. офіційно подав проєкт КК на розгляд Верховної Ради України⁹.

У пояснювальній записці до проєкту були зазначені джерела, що були досліджені та використані його укладачами. Це:

⁸ Газета «Урядовий кур'єр» № 106 від 3 липня 1994 р.

⁹ Зазначена Пояснювальна записка. С. 128.

1) наукові публікації з кримінального права (курси, підручники, коментарі, монографії, статті в збірниках і періодичній пресі, матеріали науково-практичних конференцій) – головним чином під кутом зору пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства;

2) автореферати докторських і кандидатських дисертацій з кримінального права – з метою якомога повнішого врахування рекомендацій, адресованих законодавцю, що містилися в них;

3) чинний на той час КК України 1960 р., особливо ті його положення, якими КК був доповнений за часів набуття Україною незалежності. Вони майже повністю збережені в проєкті. Були також збережені ті норми, що витримали випробування часом (див., наприклад, ст. 69 КК 1960 р. «Бандитизм», натепер, це ст. 257 КК 2001 р.);

4) слідчо-судова і прокурорська практика застосування кримінального законодавства в Україні за увесь час дії КК 1960 р. і особливо та, що склалася за часів набуття Україною незалежності;

5) матеріали з підготовки проєктів КК, що були напрацьовані в часи до отримання Україною незалежності, зокрема проєкт КК, підготовлений робочою комісією Президії Верховної Ради України;

6) кримінальне законодавство країн як ближнього, так і дальнього зарубіжжя, що було доступне для вивчення;

7) власний досвід наукової та практичної діяльності членів робочої групи, особливо досвід участі у законопроєктних роботах¹⁰.

Проєкт складався із Загальної та Особливої частин, які поділялися на розділи, а останні, своєю чергою, – на окремі статті з позначенням арабськими цифрами. Кожній статті було надано своє найменування, що відбивало сутність положень, що містилися в нормі статті. Саме найменування статті, разом із найменуванням розділу, повинно було дозволити правозастосовувачу (або й будь-якому користувачу Кодексу)

¹⁰ Зазначена Пояснювальна записка. С. 128–129.

більш-менш швидко зорієнтуватися у систематизованому масиві законодавчих норм. Оскільки більшість статей склалися із декількох частин, то вони були позначені цифрами в круглих дужках (наприклад, ст. 3 проєкту «Кримінальне законодавство України» мала три частини). У деяких випадках статті або частини статей КК були поділені на пункти, позначені цифрами, відокремленими однією дужкою (так, ст. 83 проєкту «Строки погашення судимості» було поділено на 10 пунктів. У чинному КК відповідна ст. 89 поділена на 9 пунктів).

Варто зазначити, що коли в робочій групі не було однастайності суджень щодо нормативних положень тієї чи іншої статті або щодо виключення із проєкту статті загалом, у тексті наводилися варіанти пропозицій з тим, щоб остаточно це питання було визначено законодавчим органом (наприклад, щодо норми, зазначеної в чинному КК у ст. 59 «Конфіскація майна» певні члени групи пропонували не включати її до проєкту).

Проєкт було надруковано в газеті «Іменем Закону» від 16 грудня 1994 р., що давало можливість ознайомитися з ним широкому колу громадян¹¹.

Оскільки Комісія Верховної Ради з питань правопорядку і боротьби зі злочинністю вже мала альтернативний законопроект КК, підготовлений робочою групою науковців на чолі з професором В. М. Смітєнком, то з часу отримання проєкту КК, підготовленого робочою групою Кабінету Міністрів України, перед народними депутатами-членами як цієї Комісії, так й інших, що опікувалися правовими питаннями, постало завдання щодо визначення проєкту, який міг би бути рекомендований Верховною Радою як основний. 26 січня 1995 р. відбулося спільне засідання Комісій з питань правової політики і судово-правової реформи, законності і правопорядку та боротьби з організованою злочинністю і корупцією під керівництвом народного

¹¹ Зазначена Пояснювальна записка. С. 129.

депутата В. М. Стретовича. На засідання були запрошені члени робочих груп, представники центральних правоохоронних органів та Верховного Суду України. Більшість виступаючих надали перевагу проєкту Кабінету Міністрів України. Однак розробникам і основного, і альтернативного проєктів було вказано на необхідність більш чіткого визначення основних концептуальних положень проєктів КК, а також запропоновано продовжувати роботу над проєктами з урахуванням пропозицій, що надходили від науковців, суддів та працівників правоохоронних органів. При цьому, що важливо зазначити, була також звернута увага, що в Комісіях Верховної Ради народні депутати разом з науковцями та представниками громадськості в цей же час посилено працюють над проєктом Конституції України, положення якої після її прийняття повинні бути вихідними для кримінального законодавства, а отже підготовка остаточного варіанту проєкту КК була натепер пов'язана з прийняттям Конституції України.

15 травня 1995 р. відбулося друге спільне засідання Комісій Верховної Ради, що опікувалися правовими питаннями. Представники робочих груп доповіли про основні концептуальні положення проєктів КК, показали яким чином проходила робота над врахуванням пропозицій та зауважень, що були надані практичними відомствами. Проєкт, підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України, знову отримав підтримку більшості присутніх на засіданні. У виступах робився наголос на практичній доцільності саме цього законопроєкту.

Незважаючи на те, що проєкт було передано до Верховної Ради, робоча група не припиняла своєї праці. На адресу розробників постійно надходили пропозиції від наукових і навчальних юридичних закладів, правоохоронних і правозастосовних органів України, окремих юристів. Та й самі розробники продовжували доповнювати проєкт КК як новими статтями, так і удосконалювати сформульовані раніше. Крім того, Верховна Рада прийняла декілька важливих доповнень до КК, вкрай необхідних для того часу

боротьби зі злочинністю. Зокрема, варто відзначити ЗУ «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР, яким були значно реформовані норми КК України 1960 р. щодо відповідальності за деякі дії з наркотичними засобами. Це також ЗУ «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб» від 11 липня 1995 р. № 282/95-ВР, яким були внесені зміни і доповнення до глави VII КК «Службові злочини». Із врахуванням проведеної роботи робоча група надала у вересні 1995 р. до Кабінету Міністрів України *четверту* редакцію проєкту КК України¹².

Варто зазначити, що окрім груп з підготовки проєктів КК України також працювали творчі колективи, що здійснювали розробку проєктів кодексів галузей законодавства, суміжних з кримінальним. На певних етапах законотворчих робіт природно виникала потреба щодо узгодження окремих положень, понять, термінів цих проєктів з нормативним матеріалом проєкту КК України. Тому, 4 жовтня 1995 р. розпорядженням № 267/95-рп Президента України була створена комісія з доопрацювання та узгодження проєктів Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України. За ініціативою цієї комісії була проведена низка нарад з авторськими колективами проєктів суміжних кодексів.

Варіант проєкту, спрямований до Кабінету Міністрів, було також передано до Інституту української мови НАН України для здійснення термінологічної мовної експертизи. На початку лютого 1996 р. робоча група отримала висновок цього Інституту, який містив список термінологічних одиниць, редакційну правку тексту проєкту та пропозиції щодо удосконалення окремих термінів відповідно до вимог української мови. Робоча група значну більшість пропозицій врахувала. До проєкту, крім того,

¹² Цей варіант проєкту Кабінетом Міністрів України було офіційно спрямовано Голові Верховної Ради України О. О. Морозу (лист за підписом Прем'єр Міністра України С. К. Марчука від 3 січня 1966 р. № 39–3/4).

були внесені окремі додатки, ініційовані членами робочої групи. Цей варіант проєкту став його *п'ятою* редакцією.

За підтримки Української правничої фундації проєкт було перекладено англійською мовою та спрямовано до Ради Європи для проведення міжнародної експертизи, яку здійснили Директорат з правових питань Ради Європи та Інститут порівняльного міжнародного права (Швейцарія). У червні 1996 р. у Києві відбулася робоча нарада експертів Ради Європи з членами робочої групи з підготовки проєкту КК України, де проєкту була надана позитивна оцінка. Фахівцями були відзначені належний рівень юридичної техніки проєкту, визначеність та передбачуваність його нормативних положень. Низка зауважень були прийняті робочою групою для подальшого доопрацювання.

Другий етап. Приведення проєкту КК України у відповідність до Конституції України та загально визнаних принципів і норм міжнародного права.

Враховуючи прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України, а також виданого з цього приводу розпорядження Кабінету Міністрів від 20 липня 1996 р. № 453¹³, адресованого розробникам проєкту, робоча група в серпні цього року здійснила роботу з приведення проєкту КК України у відповідність до Основного закону держави. Виходячи з того, що кримінальний закон – гарант забезпечення настанов Конституції щодо необхідності захисту прав і свобод людини і громадянина, найбільш важливих суспільних і державних інтересів, науковцями були проаналізовані конституційні положення стосовно норм як Загальної, так і Особливої частин КК України. Було констатовано, що загалом проєкт КК України відповідає Основному закону держави. При цьому прийняття Конституції дозволило розв'язати низку суперечливих питань, що виникали під час роботи над

¹³ Щодо необхідності узгодження проєкту з вимогами положень Конституції України було також зазначено першим заступником Міністра Кабінету Міністрів України М. Ф. Селівом у листі від 9 серпня 1996 р. № 15257/96/ф/к/, адресованому В. Я. Тацію – голові Комісії з доопрацювання проєктів Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого Кодексів України.

проєктом. Так, висловлювалися практичні зауваження щодо збереження в системі кримінальних покарань виправних робіт. Зауважувалося, що такі роботи – різновид примусової праці, що заборонена європейськими конвенціями з прав людини. Законодавець у ст. 43 Конституції України визначив позицію стосовно цього питання у такий спосіб: «Використання примусової праці забороняється». Проте «Не вважається примусовою працею ... робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду ...».

Правовою базою з'ясування відповідності законодавства України про кримінальну відповідальність загалом Конституції держави є їх принципи, тобто провідні ідеї суспільної правосвідомості¹⁴. При розробці КК України 2001 р. вплив конституційних принципів знайшов відображення у вирішенні багатьох питань. Особливо це стосується гуманітарно-соціального компонента кодексу, пов'язаного з охороною основних прав і свобод людини і громадянина. Наприклад, у ч. 2 ст. 2 КК України дослівно відтворено конституційне положення, що відображає принцип відповідальності особи лише за наявності її вини¹⁵: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» (ч. 1 ст. 62 Конституції України). Листом від 06.09.1996 р. № 469, адресованому Першому заступнику Міністра Кабінету Міністрів України М. Ф. Селівону, президент Академії правових наук України В. Я. Тацій повідомив про завершення робіт з узгодження проєкту КК України з вимогами положень Конституції України. Саме в цьому варіанті проєкту КК його розробниками було запропоновано замінити смертну кару як вид

¹⁴ Борисов В. І. Конституційна відповідність у системі чинників соціальної обумовленості кримінального закону. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації Конституції України: тези доповідей наукових повідомлень учасників всеукраїнської науково-практичної конференції (29–30 червня 2006 р.)* / за заг. ред. М. І. Панова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2006. С. 405–408.

¹⁵ Бажанов М. І. Розділ I «Поняття і система кримінального права. Наука кримінального права». *Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник* / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2004. С. 12.

покарання на довічне позбавлення волі. При цьому було зауважено, що довічне ув'язнення не може бути застосовано до осіб, що вчинили злочин у віці до 18 років, до жінок, а також до чоловіків у віці понад 65 років (ст. 60 проєкту КК). При довічному ув'язненні передбачалась можливість умовно-дострокового звільнення після відбуття засудженим 25 років позбавлення волі (ч. 5 ст. 77 проєкту КК). Разом із тим, автори не стали повністю відмовлятися від смертної кари, зазначивши в ст. 48 проєкту КК, що в умовах воєнного стану спеціальним законом може бути передбачено застосування покарання у вигляді смертної кари.

Одночасно з цим, поруч із приведенням проєкту КК України у відповідність до Конституції України 1996 р., розробники проєкту вели роботу з врахування зауважень і пропозицій, що постійно надходили від науковців та практичних працівників. З урахуванням додаткових напрацювань проєкт КК (*шоста* редакція) був обговорений із представниками Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України. З урахуванням пропозицій та зауважень цих відомств була відпрацьована *сьома* редакція проєкту.

У 1997 р. проєкт був повторно вивчений експертами Ради Європи. 3–7 лютого 1997 р. у м. Гаага (Нідерланди) за ініціативою Міністерства юстиції України, Ради Європи та Нідерландського Гельсінського комітету була проведена експертна зустріч робочої групи з підготовки проєкту КК з фахівцями з Нідерландів, Італії, Португалії, Швеції та інших країн. Загальний висновок експертів полягав у тому, що проєкт відповідає загалом стандартам Ради Європи, підкреслювався високий технічний рівень проєкту. З урахуванням результатів експертизи було доопрацьовано проєкт КК України. Так, були удосконалені норми про відповідальність за вчинення злочину злочинною організацією та організованими групами, легалізацію

(відмивання) грошей, здобутих злочинним шляхом, за окремі злочини проти довкілля, громадської безпеки тощо.

Восьма редакція проєкту була обговорена за участю тих самих експертів у лютому-березні 1997 р. у Харкові на міжнародній науково-практичній конференції та двох міжнародних семінарах. На конференції, що відбулася

26–28 лютого 1997 р. взяли участь науковці України, які представляли майже всі учбові та наукові юридичні заклади України. На семінарі 12–13 березня 1997 р. проєкт було обговорено з суддями різних рівнів судів України. На семінарі, що відбувся 26–27 березня 1997 р. в обговоренні взяли участь прокурори та слідчі всіх областей України.

Учасники цих заходів високо оцінили проєкт КК, відзначили, що він базується на гуманістичних та демократичних засадах, ставить головним завданням охорону прав і свобод людини і громадянина. Унаслідок цих обговорень було напрацьовано *дев'яту* редакцію проєкту, який було надано робочою групою до Кабінету Міністрів для офіційного представлення у Верховну Раду.

У 1998 р. до Верховної Ради України було надано досить обґрунтований, та такий, що відповідав тогочасному рівневі юридичної науки та потребам суспільства, проєкт нового КК України.

Завершальний етап: парламентські читання та прийняття Кримінального кодексу України. При підготовці до першого читання проєкту КК він був обговорений 8 вересня 1998 р. на спільному засіданні Комісій Верховної Ради України, що опікувалися питаннями права в Україні. На цьому засіданні було розглянуто також альтернативний проєкт КК, представлений народним депутатом М. Н. Пилипчуком. Зі значною перевагою голосів вкотре було прийнято проєкт, розроблений робочою групою Кабінету Міністрів України. Комісіями було рекомендовано розробникам цього варіанту проєкту врахувати окремі положення

альтернативного проєкту. Так, до розділу V Особливої частини проєкту КК була додана низка нормативних положень, підготовлених розробниками альтернативного проєкту, якими передбачалася охорона відносин із забезпечення свободи совісті в Україні (зокрема, пошкодження релігійних споруд чи культових будинків – ст. 178 чинного КК; незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь – ст. 179 КК; посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів – ст. 181 КК). Після доопрацювання проєкт (десята редакція) 10 вересня 1998 р. було прийнято народними депутатами в першому читанні. Надалі, з урахуванням рекомендацій Верховної Ради України, Комітетом з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією спільно з Комітетом з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності були внесені доповнення і уточнення до законопроєкту. Так, народними депутатами була змінена назва розділу II Загальної частини КК з «Кримінальний закон» на «Закон про кримінальну відповідальність». До норм цього розділу також було уведено термінологічний зворот «законодавство України про кримінальну відповідальність»¹⁶. Народний депутат О. М. Бандурка на тлі цих доповнень запропонував змінити і назву законопроєкту на «Кодекс законів України про кримінальну відповідальність», що не знайшло підтримки. Однак більшість слухних пропозицій була підтримана та внесена до проєкту КК. Зокрема, визначення «Поняття злочину» (тепер «Поняття кримінального правопорушення» – ст. 11 КК) доповнено ознакою «вчинене суб'єктом злочину», так само була змінена редакція визначення «Поняття співучасті» (ст. 26 КК) – слова «участь двох або більше осіб» замінено на «участь декількох суб'єктів злочину»¹⁷. Були піддані корегуванню також норми й Особливої частини КК. Приміром, народний депутат В. І. Альохін

¹⁶ Куц В. Новий кримінальний кодекс України: яким йому бути. Харків: Ксилон, 1999. С. 2.

¹⁷ Там само, С. 4.

запропонував додати в статті «Згвалтування» (ст. 152 КК) вказівку щодо «потерпілої» від злочину словами «чи потерпілого». Ідея щодо введення до кола потерпілих від згвалтування осіб чоловічої статі була підтримана. У ст. 152 КК (у редакції на час прийняття) було зазначено «потерпілої особи». Наведені приклади загалом засвідчують відповідальний та творчий підхід народних депутатів до готування проекту КК до другого читання. З урахуванням доповнень, наданих народними депутатами, Голова Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією Ю. А. Кармазін 17.05.2000 р. спрямував законопроект до Верховної Ради України з рекомендацією розглянути його у другому читанні та прийняти в цілому.

5 квітня 2001 року Кримінальний кодекс України було прийнято у другому читанні та остаточно.

Прийняття Верховною Радою України Кримінального кодексу України стало знаменною віхою в становленні правової держави. Він фактично був першим фундаментальним Кодексом у проведенні в Україні правової реформи, яка ставила свої завдання кодифікацію найважливіших галузей права¹⁸. Прийнятий у 2001 р. КК став опорним для майбутніх Кримінально-виконавчого і Кримінального процесуального кодексів України. Положення Кодексу відповідають Конституції України та ґрунтуються на її приписах. КК покликаний сприяти розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Список використаних джерел

1. Бажанов М. І. Розділ І «Поняття і система кримінального права. Наука кримінального права». *Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник* / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2004. С. 3–27.

¹⁸ Бажанов М. І. Розділ І «Поняття і система кримінального права. Наука кримінального права». *Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник* / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2004. С. 6.

2. Борисов В. І. Конституційна відповідність у системі чинників соціальної обумовленості кримінального закону. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації Конституції України*: тези доповідей наукових повідомлень учасників всеукраїнської науково-практичної конференції (29–30 червня 2006 р.) / за заг. ред. М. І. Панова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2006. С. 405–408.
3. Куц В. Новий Кримінальний кодекс України: яким йому бути. Харків: Ксилон, 1999. 203 с.
4. Перший проект Кримінального кодексу незалежної України (1992–1998 рр.): хрестоматія / за заг. ред. В. В. Кузнецова; укладачі: Сийплові М. В., Ступник Я. В., Нестерова І. А.; автор передмови Сийплові М. В.; автор біографічного нарису Кузнецов В. В. Ужгород: РІК-У. 2022. 428 с.
5. Пояснювальна записка до проекту Кримінального кодексу України, підготовленого робочою групою Кабінету Міністрів України. *Українське право*, 1997. Число 2(7). С. 127–129.
6. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 № 2296-ХІІ. *ВВР України*. 1992, № 30. Ст. 426.
7. Про підготовку проектів законодавчих актів України: Постанова Президії ВР України від 31 жовтня 1991 р. № 1759-ХІІ. *ВВР України*. 1991. № 52, ст. 780.
8. Урядовий кур'єр: газета. Вип. від 3 липня 1994 р. № 106.

REFERENCES

1. Bazhanov, M.I. (2004). Rozdil I «Poniattia i systema kryminalnoho prava. Nauka kryminalnoho prava». *Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna*: Pidruchnyk / M. I. Bazhanov, Yu. V. Baulin, V. I. Borysov ta in.; edited by M. I. Bazhanov, V. V. Stashys, V. Ya. Tatsii. 2-e vyd., pererob. i dopov. Kyiv: Yurinkom Inter, 3–27 [in Ukrainian].
2. Borysov, V.I. (2006). Konstytutsiina vidpovidnist u systemi chynnykiv sotsialnoi obumovlenosti kryminalnoho zakonu. *Teoretychni ta praktychni problemy realizatsii Konstytutsii Ukrainy*: tezy dopovidei naukovykh povidomlen uchasnykiv vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (29–30 June 2006) / edited by M. I. Panov. Kharkiv: Nat. law akad. Ukraine, 405–408 [in Ukrainian].
3. Kuts, V. (1999). Novyi Kryminalnyi kodeks Ukrainy: yakym yomu buty. Kharkiv: Ksylon, 203 [in Ukrainian].
4. Syiploki, M.V., Stupnyk, Ya.V., Nesterova, I.A. (2022). Pershyi proekt Kryminalnoho kodeksu nezaleznoi Ukrainy (1992–1998 rr.): khrestomatiiia / edited by V. V. Kuznetsov; author of the foreword Syiploki M. V.; author of the biographical sketch Kuznetsov V. V. Uzhhorod: RIK-U, 428 [in Ukrainian].

5. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Kryminalnoho kodeksu Ukrainy, pidhotovlenoho robochoiu hrupoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy. (1997). *Ukrainske pravo*, № 2(7), 127–129 [in Ukrainian].

6. Pro Kontseptsiu sudovo-pravovoi reformy v Ukraini: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of April 28, 1992. № 2296-XII. (1992). *VVR Ukraine*, 30, art. 426 [in Ukrainian].

7. Pro pidhotovku proiektiv zakonodavchych aktiv Ukrainy: Resolution of the Presidium of the Verkhovna Rada of Ukraine of October 31, 1991. (1991). № 1759-KhII. *VVR Ukraine*, 52, art. 780 [in Ukrainian].

8. Uriadovyi kurier: magazine. Issue of July 3, 1994. № 106 [in Ukrainian].

Borysov V. I. Criminal Code of Ukraine 2001: chronicles of preparation and adoption

The study of the preparation and adoption of the Criminal Code of Ukraine of 2001 is of cognitive importance for the modern generation of the national legal community, since the Working Group on the Development of Criminal Law (approved by the Decree of the President of Ukraine No. 584/2019 of 07.08.2019) is currently developing a new Criminal Code of Ukraine. The author set out to show how responsible, complex and intense the process of developing a legal act of a codified level is. The work on the draft of the Criminal Code of 2001 lasted more than 8 years, the most qualified practitioners, leading scientists, university professors, employees of the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine, and, of course, the people's deputies of Ukraine, who adopted it on April 5, 2001, were involved in its development. The Criminal Code of Ukraine of 2001 is actually the first fundamental legal act, which became a significant event in the development of Ukraine as a sovereign, independent, democratic, social and legal state. The article defines the main stages of work on the Code related to the approval of conceptual provisions and the development of regulatory material on their basis, bringing the draft law in line with the Constitution of Ukraine of 1996 and generally accepted principles and norms of international law, the procedure for its adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine. According to the author's estimates, the working group prepared 10 editions of the Code, each of which was the subject of thorough discussion. The conclusion about the importance of the Criminal Code of 2001 in the formation of Ukraine is made.

Key words: *Criminal Code of Ukraine, legislation on criminal liability, draft of Criminal Code of Ukraine, conceptual provisions, legal reform, criminal law provision.*